

OBSAH

1 ÚVOD	1
1 TEORETICKÉ KONCEPTY	3
1.1 Příbuzenské systémy.....	3
1.2 Cikánská rodina	4
1.2.1 Funkce cikánské rodiny a příbuzenství.....	6
1.2.2 Obřady, oslavy jako součást rodinného života	8
1.3 Cikánské skupiny – původ a terminologie	9
1.4 Význam prostoru a jeho urbánní podoba	12
1.4.1 Prostor v pojetí cikánské rodiny.....	14
2 METODOLOGIE.....	16
2.1 Vymezení výběru a metody výzkumu.....	16
2.2 Průběh terénního výzkumu	16
2.3 Popis rodiny informátorů	19
3 EMPIRICKÁ ČÁST	23
3.1 Teoretické koncepty konfrontované výpověďmi informátorů	23
3.2 Souhrn komparačních pokusů	30
4 ZÁVĚR	32
5 RESUMÉ	33
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	34
7 PŘÍLOHY.....	38
7.1 Tabulky informátorů nukleárních rodin širšího příbuzenstva	38
7.2 Genealogické grafy	39

1 ÚVOD

Podoba cikánské/cigánské rodiny a širšího příbuzenstva umístěného do městského prostředí s důrazem na sdílení společného prostoru a vzájemné komunikace je ústředním tématem této práce. Otázky vyvstávající z tohoto úzu jsou pak charakteristické pro ovlivňování příbuzenských vztahů, které jsou vystavené narušenému prostoru městské infrastruktury. Podružně se s tímto pojí i současný fenomén migrací do jiných zemí [Jakoubek, Budilová 2009: 269], přičemž je rodina vystavena ještě většímu tlaku prostorové roztříštěnosti, což má vliv na její organizaci, podobu a funkci. V práci zmiňuji, v reflexi na samotné informátory, možné způsoby kompenzace narušeného prostoru, které jsou důležitým faktorem utvářejícím podobu na cikánské/cigánské rodiny.

Otázkou tedy zůstává, jak vypadá současná cikánská/cigánská rodina situovaná do většího města (nad 100 000 lidí)? Podobou rozumím její vlastní organizaci a cikánskou/cigánskou identitu, kterou poskytuje svým členům jako kulturní determinant. Jaký má vliv na její funkci a podobu městské prostředí a demografické vlivy jako například migrace, která narušuje pouta mezi příbuznými a nechává vznikat novodobým bariérám. Jakým způsobem se transformuje každodenní život a slavnostními aktivitami cikánské/cigánské rodiny obklopené odlišnou kulturou a jakým způsobem zachovává svou identitu?

Důležitými aspekty této práce jsou fenomény jako cikánská/cigánská rodina, prostor, urbánní prostředí a tradiční život. Do svých tezí a obecných teoretických podkladů nezahrnuji nedobrovolnou prostorovou segregaci [Baršová 2002: 3-4]. Ve spojení cikánské/cigánské rodiny a prostoru je myšlena především frekvence komunikace v přímém vztahu k indiferentním sídelním rezidencím širšího příbuzenstva. V opačném případě snahy o intenzivnější kontakt v případě lokálních příbuzenských skupin [Budilová, Jakoubek 2007: 33].

Na cikánskou/cigánskou rodinu nahlížím skrze klasickou antropologickou teorii definující nukleární rodinu [Murphy 2010: 86] a podstatu příbuzenství z antropologické perspektivy. Závěry a diskuze jsou podepřeny nejen teoretickými koncepty rodiny, příbuzenství, prostoru a cikánských/cigánských skupin, ale též terénním výzkumem zaměřeným na konkrétní cikánskou/cigánskou rodinu doplněným o rozhovory s informátory.

1 TEORETICKÉ KONCEPTY

1.1 Příbuzenské systémy

Příbuzenství bylo pro antropologii vždy jednou ze stěžejních a *výhradních* oblastí výzkumu a studia. Zejména na konci 40. let 20.st stála tato disciplína na svém vrcholu. V 60. letech 20.st. tato vlna upadá následkem kritik a opětovný návrat antropologie na pole studia příbuzenství a jeho teorií nastává v 90. letech 20.st. [Budilová 2007: 2].

První příbuzenské teorie vycházeli explicitně z evolucionistického paradigmatu a srovnávaly kvalitu sociální organizace a příbuzenský systém mezi západní společností a nativními národy, což se později ukázalo jako nešťastné, protože, ač jsou příbuzenské skupiny napříč společnostmi univerzální, konkrétní pojetí danou kulturou může být divergentní, což nevyhnutelně neznamená, že právě tato rozdílnost stojí za jejich zdánlivou „*zaostalost*“. Právě evolucionistický přístup poukázal na etnocentrickou interpretaci nativních kultur, jejich sociální organizace a příbuzenskou strukturu ze stran západních badatelů [Skupnik 2010: 14 - 17]. Významnější návrat ke studiu příbuzenství v 90. letech 20.st. obrátil pozornost právě na západní společnost a kulturní pojetí příbuzenství pro ni charakteristické.

Obecně je na příbuzenství (příbuzenský systém) v kontextu kulturní a sociální antropologie nahlíženo nikoliv jako na primárně genetické vazby vzniklé reprodukcí, ale jako na vztahy klasifikované na základě kulturních představ konkrétní společnosti, na jejímž počátku stojí zmíněná reprodukce [ibid. 27]. „*Klasická antropologická definice příbuzenství je založená na předpokladu, že genealogickým vztahům, vycházejícím z faktů biologické reprodukce člověka, se ve všech společnostech připisuje sociální význam*“ [Budilová 2007: 2]. Příbuzenský systém lze

klasifikovat podle dvou hlavních typů příbuzenských vztahů. Prvním z nich jsou descendenční/filiační (vztah předek a potomek) formovaných do matrilineární, patrilineární nebo bilaterální podoby [Skupnik 2010: 108, 155]. Druhým typem příbuzenských vztahů jsou vztahy afinní, jejichž vznik se vyznačuje spojením skrze manželství/sňatek [ibid. 196]. J. Copans [2001: 51] považuje za dílčí oblasti příbuzenství filiaci, alianci a germanitu.

Primární jednotkou v příbuzenském systému je nukleární rodina. Obecně platí, že se nukleární rodina skládá z páru – muže a ženy, kteří spolu se svými potomky sdílí jednu domácnost. *„Nukleární rodina je ve většině kultur považovaná za jedinou legitimní sociální jednotku plodící a jí také připadá hlavní, a často naprostá, zodpovědnost za výchovu vlastních dětí.“* [Murphy 2010: 86]. V úvaze nad konkrétní podobou univerzální rodinné jednotky vyplouvá na povrch známá dichotomie *„příroda a kultura“*. Důsledkem studií různých kultur vyplývá, že nejuniverzálnější rodinnou jednotkou je matka s dítětem. Vzhledem k tomu, že matka dítě porodí je její vztah k němu více než determinován (*příroda*), naopak otcovství není zcela jasné a záleží na kulturních předpokladech konkrétní společnosti (*kultura*) [ibid 87 - 88]. Obecně nukleární rodina se dá z pozice Ega charakterizovat jako orientační nebo prokreační. Prokreační rodinou je myšlena rodina Ega, ve kterém hraje roli předka, v orientační rodině má Ego úlohu potomka a sourozence a orientační rodina je mu jakousi výstupní hodnotou v procesu socializace. [Skupnik 2010: 288 -289]

1.2 Cikánská rodina

V případě cikánského/cigánského příbuzenství vycházím z klasického antropologického pojetí příbuzenství jako signifikantní kulturní známky biologické reprodukce, tedy sociální organizace vztahů založených na reprodukci [Skupnik 2010: 23].

Významným teoretickým podložím konceptu cikánské/cigánské rodiny a jejího rozšířeného příbuzenstva v této práci je kniha M. Jakoubka a L. Budilové *Cikánská rodina a příbuzenství* (2007), konkrétně jejich vlastní terénní výzkum na poli jedné příbuzenské skupiny, nikoliv tedy komplexní prostorové jednotky (osady, sídliště), na kterých může být příbuzenských skupin více.

Nukleární rodina je funkčním a univerzálním základem pro každou komplexní příbuzenskou strukturu [Holý 1996: 33] a skládá se z dospělých a jejich potomků, kteří sdílí jednu domácnost. V mnou mapovaném výzkumu se stávalo pravidlem, nerozlišovat slovem rodina širší příbuzenskou síť od nukleární rodiny, absentuje zde koeficient, který by vyjadřoval, či blíže specifikoval cikánskou/cigánskou nukleární rodinu.

V cikánské/cigánské rodině (Tab. 2) se vyskytuje fenomén, kdy partneři koexistují na hranici manželského páru, aniž by byl jakoukoliv formou sezdaní, ve výzkumu беру v potaz soužití a společné potomky jako výraz pro označení takového páru manželským, přičemž sami se tak označují [Budilová, Jakoubek 2007: 29].

V cikánské/cigánské příbuzenské struktuře, tedy v širší rodině nezohledňuji termíny unilineární descendance nýbrž kognatické descendance. Ve výsledku to znamená, že neuvažuji nad příbuzenským systémem v konkrétním případě nad příbuzenskou skupinou jako na členství odvozené striktně od otce nebo od matky (patrilineární, matrilineární). Členové příbuzenské skupiny odvozují své příbuzenství od libovolných členů, do kterých se zahrnují i afinní příbuzné [ibid. 30].

Běžné nebo slavnostní události dějící se cikánské/cigánské rodině se odehrávají primárně v jejím širším kruhu, ale nevystupují z něj. Blízké okolí rodiny je tvořeno opět rodinou, nahrazuje blízké přátele a běžně známé sociální instituce [ibid. 30].

Dalším pojmem vážícím se k cikánské/cigánské rodině je lokální rodina. Pro lepší pochopení – cikánská/cigánská širší rodina je strukturou rozsáhlá, nebývá obvyklé, aby se taková rodina sdružovala na stejném místě, naopak se jejich domácnosti nachází prostorově nezávisle na sobě. Lokální rodina je vytvořena v okolí nukleární rodiny shlukované kolem sourozenců a jejich partnerů [ibid. 32].

Během výzkumu nebyly patrné, či viditelné rezidenční vzorce orientované primárně na příbuzenskou síť, naopak se pojili s jednotlivými nukleárními rodinami a jejich potřebami. Sekundárním činitelem, udávajícím míru vzdálenosti mezi lokalitami příbuzensky spřízněných nukleárních rodin, byla únosná vzdálenost umožňující vzájemnou osobní interakci nejméně třikrát týdně [Jakoubek, Budilová 2009: 278].

Širším příbuzenstvím častěji okolí nukleární rodiny, které považují za své příbuzné se všemi výhradami a exkluzivitami v rámci sdíleného chování a vzájemné úcty¹ [Budilová, Jakoubek 2007: 34].

V souvislosti s výběrem partnera dochází k volbě v prostředí cikánské/cigánské skupiny, resp. v rámci příbuzenské skupiny – (...) „*lze označit jako sňatky 1. bratranců, řada z nich je však doplněna dalšími, vzdálenějšími příbuzenskými vztahy.*“ [ibid. 39]

1.2.1 Funkce cikánské rodiny a příbuzenství

Příbuzenství má pro Cikány/Cigány organizační funkci udávající kulturní identitu – příbuzenství se stává ekvivalentem pro sociální organizaci a zároveň nahrazuje jakési národnostní aspirace, které jsou nahrazeny

¹ Během výzkumu jsem zjistil, že názvosloví věnované širšímu příbuzenstvu končí za hranicí pojmu *rodina* a explicitně je jako výraz pro označení příbuznosti tento termín používán namísto termínu *příbuzný*.

příslušností k určité příbuzenské skupině, na jejímž základu je odvozena identita jedince [Jakoubek 2008: 154]. „*Nejdůležitější funkční jednotkou sociální organizace Romů je rozšířená rodina (extended family)*“ [ibid. 213].

Cikánská/cigánská rodina participuje na principu kolektivní identity a tím neguje individualitu jednotlivých členů. Institucionalizuje sociální kontrolu nad členy příbuzenské skupiny, která jim nedovoluje se příliš osamostatnit, sám jedinec bez podpory rodiny nic nezmůže a nikam nepatří, takže přijme kolektivní identitu. Jedinec nabývá na vážnosti prostřednictvím rodiny nikoliv rodina prostřednictvím jeho [Jakoubek 2004: 89].

S funkcí cikánské/cigánské rodiny jsou úzce spjaté ekonomické aktivity jejich členů, které jsou ku prospěchu celé nukleární rodiny, potažmo širšího příbuzenstva – záleží na formě soužití či vytváření pracovních skupin viz Kalderaši v Paříži [Jakoubek 2009: 264]. Nejčastější aktivitou pro Cikány/Cigány bylo poskytování služeb necikánům či *gadžům*. Spektrum nabídek přímo souviselo s konkrétní cikánskou/cigánskou skupinou [ibid. 266]. Kalderaši například nabízeli broušení, cínování nástrojů [ibid. 264] přičemž Rumungro (*Ungrika Roma*) jsou pověstní hudebním nadáním nebo kovářským řemeslem. „*Nejvíce maďarských Romů se živilo hudbou. Hudba byla jejich tradiční profesí, hudbou se proslavili po celém světě. Dříve hráli maďarským šlechticům, kteří měli na Slovensku své panství - protože až do roku 1918 spadalo Slovensko pod Uhersko (...)*„ [Hübschmannová 2002a, online].

Zajímavým postřehem charakterizujícím důležitost rodinných pout je následující konstatování Will Guy z jeho přeložené staře Význam rodinných vazeb pro migraci českých a slovenských Romů. „*Ale proč má pro Romy rodina tak zásadní důležitost? Zde musíme zvážit sociální kontext, který by mohl posloužit k upevnění a reprodukci kulturních vzorců spíše než k tomu, aby hledal tradici zachování sebe sama v izolaci, se*

kteřou by se mohl identifikovat. Přijatelným vysvětlením toho, že Romové silně spoléhají sami na sebe je, že odrazem jejich nejisté pozice v rámci nepřátelského prostředí širší společnosti. Jak jeden Rom natvrdo řekl: ‚Nic jiného nemáme.‘ [Jakoubek, Budilová 2009: 283]

1.2.2 Obřady, oslavy jako součást rodinného života

Pro Cikány/Cigány jsou nedílnou součástí rodinného/příbuzenského života oslavy a ceremonie. Oslavou míním například necikánský svátek – Vánoce, Velikonoce a ceremonií ritualizovanou či významnou oslavu související s životem Cikánů/Cigánů (křty, svatba, pohřeb). Oslavování sekundárně slouží k utvrzování kolektivní rodinné/příbuzenské kolektivity a vzájemnému sdílení hodnot [Jakoubek 2008 :290].

Jakožto součást širšího příbuzenstva přijímá Cikán/Cigán kolektivní identitu, která je upevňována při setkání na nejrůznějších příležitostech oslav a ceremonií. Pro člena širšího příbuzenstva je nepsaná povinnost dostavit se na jakoukoliv rodinnou/příbuzenskou oslavu/sešlost. Je obvyklé, že se schází větší množství lidí, kteří jsou sami k sobě zavázáni pohostinností a respektem [Budilová, Jakoubek 2007: 36]. Pro představu uvedu obvyklé důvody k podobným slavnostním sešlostem: křest, svatba, pohřeb.

V cikánské/cigánské rodině slouží křest nejen jako primárně přijímací rituál dítěte do rodiny [Gennep 1997: 46-48], ale i jako důležitá součást upevňování nebo navazování afinních příbuzenských svazků. Kmotrovství *compadrazgo* upevňuje příbuzenské vztahy na základě role *compadre* „spoluotec“ a *comadre* „spolumatka“ tedy kmotr a kmotru, kteří dítěti otevírají cestu jako druzí rodiče k „nepokrevní“ rodině [Skupnik 2010: 19]. *„Do křtin by se matka neměla od dítěte hnout anebo by je neměla nikdy nechávat samotné a nestřežené. Na ochranu proti zlým silám se dává dítěti pod hlavičku nějaký zelený předmět - nůž, nůžky. Tento zvyk se praktikuje i v Indii: železo chrání novorozence proti zlým*

duchům (bhút). Častým ochranným předmět je také hřebínek.“ [Húbschmannová 2002c, online].

Pohřeb – vartování je smutnou, a nevyhnutelnou součástí života Cikánů/Cigánů. Jejich úcta k mrtvému je umocňována pověřčivostí a respektem (strachem) z duchů, resp. zesnulým. Povinností širokého příbuzenstva je se sejít v domě zesnulého do doby jeho pohřbu – min. 3 dny. Příbuzní jsou zavázáni vzpomínat na zesnulého, vyprávět o něm hrdinské nebo humorné příběhy z jeho života. Během truchlení se pozůstalí mohou zabavit nejrůznějšími hrami, jídlem a pitím – není po vůli etiketě se opít [Húbschmannová 2002c, online]. Antonín Ferko svou zkušeností z přítomnosti na vartování popírá možnost her – zejména karetních. [Jakoubek, Budilová 2008: 151].

Zásnuby (*mangavipen*) jsou důležitou slavnostní událostí v kruhu rodiny budoucí nevěsty s rodinou budoucího ženicha. Rodiny si tímto činem upevňují své socio-ekonomické postavení, jelikož vybírání partnera bylo dříve (v současnosti, obzvláště ve městech není tento trend příliš populární a nesetkává se s pozitivním ohlasem u mladších generací Cigánů) v režii rodičů, kteří vybírali ve zmíněném kontextu nejvýhodnějšího partnera. „*Chlapcovi rodiče i s "mladým" (terno) přijeli "te mangavel la čha" ("žádat o děvče") do domu dívčinych rodičů, přinesli alkohol a uzavření celoživotního svazku bylo stvrzenou rodinnou oslavou. Děvče si pak - obvykle druhého dne - odvedli k sobě, přesněji řečeno ke sasvi ("ke tchyni") a od té chvíle spolu mladí začali žít*“ [Húbschmannová 2002d, online].

1.3 Cikánské skupiny – původ a terminologie

Původ Cikánů/Cigánů na území Evropy se jeví nejednoznačně. Bezesporu nejuznávanější teorií původu je odvození od příslušnosti v indické kastě. „(...) *kastu (džátí) můžeme definovat jako příbuzenskou pospolitost se specifickou tradiční, kastovní profesí.*“ [Húbschmannová

1999: 118,] (...) „*Ekonomická komplementarita tedy znamená vzájemnou závislost kast v rovině výměny statků.*“ [Hübschmannová 1999: 119].

V současné době absentuje existence komplexního díla o dějinách Cikánů/Cigánů zejména, protože není k dispozici dostatek relevantních pramenů [Daniel 1994: 9]. Studium jazyka (romštiny) je jedna z možných metod jakou se pokusit odhalit původ a historii lidí, kteří jsou jeho nositelem [Fraser 1998: 12]. Příkladem podobnosti slouží komparace slova *velký* ve sledu sanskrt – hindština - kalderašský dialekt romštiny – *vāḍrā – barā – baró* [Fraser 1998: 17]. Komparativní lingvistika je jednou z metodických cest k poznání cikánské/cigánské historie. Druhou možností zdaleka ne tak úspěšnou je antropologické² srovnávací měření, jehož známým představitelem je E. Pittard, který prováděl měření (publikováno r. 1932) Cikánů/Cigánů na Balkánu. Kritikou nejen jeho výsledku, nýbrž i výsledků kolegů fyzických antropologů je samotný fakt, že se zjištěné výstupní hodnoty výzkumů vzájemně neshodovaly. Od 40. let 20. století se antropologie v tomto směru orientuje na výzkum krevních skupin a v současnosti na genetickou oblast, stále však platí, že přínosnějším metodou pro studium původů Cikánů/Cigánů je lingvistická komparace [Fraser 1998: 23 - 25].

K samotné terminologii Cikánů/Cigánů A. Fraser uvádí příklad původu nejčastějšího označení – Rom. Teorii demonstruje na originálním znění označení rom (evropská romština), arménská romština - *lom* a syrské a perské romštině *dom* [Fraser 1998: 25]. A. Fraser považuje tuto komparaci za jednoznačný důkaz etnického původu, tento názor sdílí i Milena Hübschmannová ve svých publikacích a výzkumech [Hübschmannová 1999: 131].

Zastřešující pojmenování v této práci pro členy cikánských/cigánských skupin je vyjádřeno termínem nikoliv Rom/romský,

² Antropologie zastupuje oblast fyzické antropologie.

jak by se dalo v českých podmínkách očekávat, ale Cikán/Cigán a to i s ohlednutím na samotné informátory, kteří se v dichotomii pojmenování jednoznačně přiklonili k pojmenování Cigán³. Současně vycházím z komentáře Matta T. Salo, který jako univerzální označení pro členy cikánských/cigánských a romských skupin používá termín Cikáni/Cigáni. Označení Rom v českém prostředí má spíše politický než etnografický základ [Jakoubek 2008, s. 10-11]. Současně také respektuji terminologii zvolenou autory, jejichž myšlenky parafrázuji a jimi zvolená etnonyma dodržuji tak, jak byla myšlena v původním znění [Budilová 2009: 2].

Obecně cikánské/cigánské skupiny vystupují jako nositelé kulturních vzorců a etnických specifik Cikánů/Cigánů, jejichž podstata zůstává nezměněná a v případě rozptýlení skupiny vznikají nové nebo se obnovují původní. Cikánské/cigánské skupiny splňují obsahově rozsah meziskupinových etnických společenství, přesněji „(...) *minoritní (,menšinové‘, co se týče vztahu ke zbytku odpovídající společnosti) etnické společenství, sestávající z příbuzných malých etnických skupin nalézajících se v procesu transformace*“. Na jedné straně vystupují jednotlivé cikánské/cigánské skupiny proti sobě jako samostatné entity a na straně druhé jsou vnímány převažující populací za jednotný celek následkem odvození společného původu, vztahem majoritní společnosti k těmto skupinám a obecné hierarchii ve společnosti. S mírou tlaku z vnějšku roste míra solidarity a pospolitosti mezi skupinami [Jakoubek, Budilová 2009: 106 - 107]. Paralelně s odlišením jednotlivých cikánských/cigánských skupin na kulturně sociálním základu souvisí i rozlišení v názvech skupin, které vzniklo buď jako popisné pojmenování od nečlenů cikánských i necikánských skupin nebo vlastních etnonym.

³ Informátoři v roli mluvčích upřednostňují výraz Cigán/cigánský, coby deskriptivní označení rodiny a s ní spjatých souvislostí, v práci to zohledňuji a respektuji. Na označení Cikán je nazíráno informátory spíše pejorativně, vzhledem k pocitu stigmatizace tímto etnonymem od majoritní společnosti. V této práci je etnonymum Cikán použito coby nejeftektivnější obecné pojmenování členů cikánských skupin, které netvoří jednotné etnické společenství.

„Etnonyma cigánských skupin prítom odpovídají stadiu vývoje meziskupinových etnických společenství. Ne všude se tato etnonyma uchovávala, všeobecně pak existují paralelně, anebo jsou nahrazena obecným označením „Cigáni“ (respektive „Romové“ – což je vlastní označení dotyčných skupin)“ [ibid. 109].

Rodina informátorů se vymezuje vůči Romům Vlachi – olašským Romům jako skupina Rumungro (pl.). Etnonymum Rumungri vznikl ze stran olašských Romů jako pejorativní značení Romů z Maďarska⁴ = Romové *ungrike* = Rom Ungro – Rom Maďar [Hübschmannová 2002b, online]. Sami informátoři charakterizují vztahy mezi skupinami Rumungro a Vlachi jako nepřátelské. Zvláštností je, že pro Cikány/Cigány patřící do skupiny Rumungro mělo být toto označení hanlivé a v současné době se tak sami legitimně označují a vymezují vůči ostatním cikánským/cigánským skupinám, aniž by v tom byl patrný přídomek negativního označení. Název cikánské/cigánské skupiny Rumungro spadá do kategorie toponymických etnonym (etnonym odvozených od společného původu) a variací této kategorie je etnonymum založené na příslušnosti k převažující populaci [ibid. 109].

1.4 Význam prostoru a jeho urbánní podoba

V diskurzu antropologického uvažování nebyla od počátku ve výzkumech přisuzována významnější pozornost prostoru. Na jedné straně byl prostor vnímán jako samozřejmá entita, která udávala výzkumníkovi rámeček pro jeho terénní výzkum, na straně druhé byl prostor vnímán jako atribut vykreslující konkrétní společnost v konkrétní krajině (svou kulturu ze své perspektivy) [Hirsch 1995: 1-2].

⁴ V současnosti se jedná o původ ze Slovenska, Maďarsko bylo v této etymologii zohledněno pro neexistující samostatný stát Slovensko, z dnešního pohledu je proto původ Rumungro Romů ze Slovenska – v případě informátorů určitě.

V případě městského prostoru je potřeba definovat základní pojem - město. Předpoklady, které se odvolávají na právní nebo demografické vymezení takového prostoru, jsou pro antropologickou perspektivu nevhodné. Vycházím z dichotomie Miroslava Hrocha vesnice – města, na jejichž rozdílech v především sídelních a výrobních vzorcích shledává přiměřené vymezení samotného města [Hroch 2012, 45, online]. „Podle kombinace a skladby funkcí i podle role, kterou hrálo město v celostátním či celospolečenském kontextu, můžeme rozlišit rozdílné typy měst (...)“ [ibid. 46].

Disproporcí místa a prostoru se zabývá americký geograf Tuan, pro kterého se nachází místo v nespecifikovaném prostoru, kterému jedinci dávají smysl a ztotožňují se s ním. Charakteristika takto popsaného místa může vézt ke stabilitě a důvěře, ve které vzniká domov, pro jedince důležité místo v prostoru [Vávra 2010: 464, online]. Teze doplnil politický geograf Agnew, když rozšířil znaky místa na *dějiště, poloha, chápání místa* [ibid. 466].

S pozicí jedince v místě a prostoru pojí Tuan dva pojmy: *outsider* a *insider*, přičemž *outsider* je jedinec stojící mimo místo v prostoru z nedostatečného sdílení významu konkrétního místa – neupevňuje svou pozici s *insidery* a stojí mimo místo, nesdílí stejné významné hodnoty s *insidery* [ibid. 468]

Ve výzkumu pracuji s prostorem jako s určitou esencí sdílenou konkrétní skupinou (příbuzenskou) lidí. Právě sdílené hodnoty (řeč, chování, vystupování, každodenní aktivity) v rámci jedinců a místa (prostoru) v daný okamžik jsou jedním ze signifikantních prvků utvářejících exkluzivitu například příbuzenských skupin.

1.4.1 Prostor v pojetí cikánské rodiny

V příbuzenství existují faktory, na základě kterých je jedinec řazen nebo vylučován z příbuzenského celku, takovým faktorem může být prostorová blízkost, která v opačném případě působí na rodinné vztahy negativně a z příbuzenského celku vylučuje [Murphy 2010: 99]. V souvislosti s cikánskou/cigánskou rodinou a stále většímu tlaku ze stran migrací (z finančního či jiného důvodu) [Matoušek 2003: 143] jsou její členové vystaveni podobnému prostorovému odloučení, s tím rozdílem, že se snaží různými prostředky vyplnit deficit osobní nepřítomnosti – nesdíleného prostoru a nedošlo tak k narušení příbuzenské skupiny jeho vyloučením (považováno za nepředstavitelné) [Jakoubek 2008 : 292]. Pro cikánskou/cigánskou rodinu a její identitu je sdílení kultury, tedy „(...) schopnosti, představy a formy chování, které si lidé osvojili jak příslušníci společnosti“ [Eriksen 2008: 13] důležitým prvkem, jak zachovat svébytnost své kultury uprostřed působení společenských hodnot kultury rozdílné a převažující [Jakoubek 2008: 292].

Počátek migrací, respektive vzrůstajících důvodů k migraci, cikánských/cigánských rodin z České republiky do západní Evropy začíná po roce 1989. Tlakem, v rámci sociálního kontextu, rostoucí diskriminace podpořené prostorovou segregací, která k sobě úzce váže horší podmínky pro zaměstnání a vzdělání, byla pro mnohé cikánské/cigánské rodiny důvodem hledat zázemí v nové zemi s výhodnějšími podmínkami. Dalo by se hovořit o jakési migrační vlně z České republiky a Slovenska do Velké Británie a Kanady (po roce 1997). Vůči zemím a jejich migrační politice, zaujali postavení žadatelů o azyl, čímž se snažili vyloučit negativní rozhodnutí úředníků o dlouhodobém pobytu v konkrétní zemi. Rozdíl mezi cikánskými/cigánskými a ostatními migranty spočíval v podobě migrace, a to především protože Cikáni/Cigáni migrovali nikoliv výlučně, ale převážně ve skupinách rodin [Jakoubek, Budilová 2009: 268]. V případě tohoto výzkumu jsou tyto skupiny charakteristické především

tím, že se jedná o nukleární rodiny, jejichž zakladatel jsou v příbuzenském vztahu (bratři).

Push – pull faktory mohou být zastřešujícím označením pro teoretický přístup k migraci Cikánů/Cigánů, popsané výše. Push faktory pro cikánskou/cigánskou rodinu v tomto zahrnují diskriminační tendence ve společnosti, nerovnováha v přístupu ke vzdělání, či možnostem zaměstnání ve srovnání se zbývající populací v dané zemi. Pull faktory naopak přitahují jedince do nové země, konkrétně v případě cikánských/cigánských příbuzenských skupin (jejich částí nebo jednotlivců) se jedná o vidinu snadněji dosažitelných finančních prostředků z důvodu pravděpodobnějšího uplatnění na trhu práce apod.

Identita jednotlivců je formována především etnickou příslušností k dané příbuzenské skupině, proto je typické, že odchod člena rodiny znamená v mnohých případech odchod rodiny nebo alespoň její části [Jakoubek, Budilová 2009: 278 - 279].

2 METODOLOGIE

2.1 Vymezení výběru a metody výzkumu

S přihlédnutím k okolnostem výzkumu, jeho rysům a vedení, výstupním nástrojům, charakteristickým sebraným datům se jedná o kvalitativní výzkum. Kvalitativní typ výzkumu je pro mou práci příhodný zejména pro svou pružnost – v průběhu jsem mohl výzkumné otázky a sběr dat modifikovat podle momentální potřeby a vývoje výzkumu [Hendl 2005: 48]. Přistupovat k výzkumu budu prostřednictvím případové studie, vzhledem k počtu informátorů a velikosti sebraných dat.

Výběr vzorku byl realizován úměrně definovaným parametřům charakteristickým pro výzkum. Na počátku výzkumu po stanovení výzkumné otázky a tematického prostředí byla tato charakteristika na první pohled patrná. Práce byla založena na informátorech jedné nukleární cikánské/cigánské rodiny, která je součástí širšího příbuzenského celku. V první řadě byla jedním z parametrů informátora nutnost cikánské/cigánské etnicity. Druhým aspektem bylo jeho členství v cikánské/cigánské rodině (lokalitou situované do Prahy), v ideálním případě, aby sám byl zakladatelem nové nukleární rodiny s vazbami na orientační rodinu. Neméně důležitý byl požadovaný věku nad hranicí plnoletosti. Plánovanou strategií bylo získat důvěru informátora a jeho rodiny, abych tak pokryl strukturu zkoumaného vzorku daty získanými od minimálně dvou informátorů.

2.2 Průběh terénního výzkumu

Počáteční problém, jak se dostat do komunity, resp. cikánské/cigánské rodiny, a být součástí vzájemné interakce, vyřešilo navázání kontaktu s gatekeeperem [Hendl 2005: 152], kterým mi byla

nezisková organizace Člověk v tísni (ČvT). Věděl jsem, že organizace spolupracuje s lidmi ohroženými například sociální exkluzí, mezi kterými jsou také cikánské/cigánské rodiny [Steiner 2004: 5]. Proto jsem reagoval v říjnu 2014 na volnou pracovní pozici dobrovolníka věnující se individuálnímu doučování a při osobním pohovoru jsem vznesl jedinou žádost – doučovat v cikánské/cigánské rodině. Funkce doučujícího má navíc výhodu potřebného postavení v rodině, tudíž jsem nebyl téměř ohrožen náhlým koncem výzkumu ze strany rodiny, např. pro nechuť, nedostatek času atd. Koordinátoři ČvT od počátku věděli, s jakým úmyslem usiluji o pozici dobrovolníka, jednou z podmínek proto bylo seznámit rodinu s výzkumným záměrem od počátku, aby měla samozřejmě možnost volby účasti či neúčasti. To zároveň odpovídá také etickému kodexu výzkumníka, podle kterého by konfrontace s informátory ohledně souhlasu s výzkumem v každém případě také proběhla. Druhá podmínka splňovala taktéž logický rámec a usilovala o významnější postavení doučování, než „pouze“ výzkumný zájem. Po uplynutí několika měsíců mi začala tato dichotomie působit komplikace a docházelo ke střetu těchto dvou rolí.

Na začátku mého působení v rodině byla má úloha striktně dána a já ji samozřejmě dodržoval dle stanovených pravidel [Člověk v tísni 2014: 15]. Postupem času jsem však začal pozorovat, že procházím určitými stádii vývoje v myšlení a chování v určitých situacích a rolích (výzkum a doučování). Prvním stádiem bych označil ranou fázi doučování a seznamování se s rodinou doplněné o uvedení výzkumu z teorie do praxe. Ve chvíli, kdy jsem byl v interakci se členy rodiny, nebylo jednoduché k nim, jako k naprosto neznámým, přistoupit a debatovat o nich samotných a o jejich blízkých příbuzných pro účely mé práce. Této myšlenky jsem se proto na dva až tři měsíce vzdal a věnoval se doučování, prohlubování vzájemných vztahů rodinou – komunikaci o věcech, které je zajímají, které se udály v nedávné minulosti, nebo o

naprosto každodenních starostech. Navíc jsem využil ve svůj prospěch znalosti z oblasti například informatiky, abych jim byl nápomocný a potřebný i v jiných směrech než je doučování. Prostřednictvím pasivní výzkumnické role jsem získal pozorováním cenné poznámky, které jsem zapisoval do terénního deníku.

Abych se více sblížil s rodinou, musel jsem začít působit neformálněji. Podle stanovených pravidel ve smlouvě, kterou jsem uzavřel s organizací, jsem mimo jiné nesměl doučovat o víkendech nebo v nepřítomnosti dospělého. Shodou náhod jsem byl sveden na etické rozcestí výzkumu [Hendl 2005: 155] v situaci, zda mimořádně doučovat o víkendu – v neděli bez přítomnosti rodičů (byl Svátek zesnulých). Tam nastal zásadní rozkol, kdy jsem pochopil, že stoprocentně synchronizovat obě činnosti nepůjde. Pro účely výzkumu jsem s takovým doučováním v nestandardní dobu/den souhlasil. Předpokládal jsem totiž, že doučování s přihlédnutím k okolnostem dostane neformálnější a uvolněnější charakter, který otevře prostor pro diskusi na volné téma rodiny, či aktivit s ní spojených – a tak se i stalo. Pro mě to znamenalo krok blíž ke kýženým informacím. Navíc jsem upevnil svou roli v rodině tím, že mi byla svěřena částečně starost o doučované dítě během nepřítomnosti rodičů.

Časem získané důvěrnější postavení v rodině mi poskytlo kvalitní zázemí pro výzkum, ve kterém probíhaly zejména neformální rozhovory v kombinaci s polostrukturovanými rozhovory. Polostrukturované rozhovory byly vedeny se třemi členy domácnosti – rodiči a starší dcerou. Mezi rozhovory byly patrné návaznosti na předešlá témata a otázky, které napomáhaly zaměřit výzkumný hledáček na konkrétní témata a blíže je specifikovat.

V rámci etické stránky výzkumu, byli informátoři v průběhu seznamování s veškerým děním a metodami výzkumu. V případě, že

jsem během procesu zaměřil pozornost na jiné jevy nebo se rozhodl získané poznatky zpracovat, byli se vším seznámeni v bezprostřední době. Z výzkumu samotného jsem chtěl vyloučit z postu informátora nejmladší dceru z důvodu nízkého věku (13 let), nedostatečné schopnosti uvádět jevy do souvislostí a pracovat s kolektivní pamětí širšího příbuzenstva. Po dobu mého působení v rodině se mi ale stala shodou náhod blízkým důvěrníkem a poskytovala mi spektrum informací o rodině a cikánské/cigánské komunitě z důvodu zájmu o cikánskou/cigánskou kulturu i o můj výzkum.

Sebraná data ve formě poznámek v terénním deníku a rozhovorů jsem v průběhu transkripce [Hendl 2005: 208] a třídění zároveň analyzoval metodou otevřeného kódování. Během procesu zpracování dat a jejich třídění jsem klasifikoval výsledky do následujících kódů – *vymezení rodiny vůči cikánským/cigánským skupinám, rodina* (její skladba, afinní příbuzní, zakládání nových nukleárních rodin), *prostor jako (ne)místo interakce* (odloučení, oslavy, vliv na každodenní život...), *komunikace*.

2.3 Popis rodiny informátorů

Z důvodu přehledného popisu, třídění a pojmenování velké části širšího příbuzenstva, se odkazují na zavedenou deskriptivní příbuzenskou terminologii s využitím prvního písmene příbuzenských typů (*mother - M, father - F, daughter - D, son - S, sister - Z, brother - B, husband - H, wife - W*). V genealogickém grafu (Graf 1, 2) je jako *Ego* označena matka, v návaznosti na tento typ pojmenování je zbylá část širší rodiny označena komponovanými řetězci. [Skupnik 2010: 65 - 66]. V rodině se vyskytují převážně partnerství a sňatky absentují, i přesto používám striktně označení *husband* a *wife* v charakteristice vztahu mezi životními partnery, protože se za manžele považují. V přílohách jsou umístěny přehledové

tabulky s informacemi o nukleární rodině i širším příbuzenstvu a genealogické grafy pro snazší orientaci. Obsahují například přehled svazků manželských (sezdaných) a partnerských (nesezdaných), které sami informátoři nerozlišují a považují se za manželské páry nehledě na oficiální podobu jejich svazku.

Nukleární rodina, mezi jejíž členy jsou klíčoví informátoři, se sestává ze 4 lidí – *Ego* (žena Věra), partner Štěpán (*H*) a dvou dcer (Blanky - *D*, Věry - *D*) viz graf 1. Rodina sdílí společnou domácnost v Praze. Rodiče nejsou sezdaní – tento fenomén se nachází i u převážné většiny nukleárních rodin širšího příbuzenstva. Sourozenci obou partnerů (až na jednoho) žijí několik let se svými rodinami v zahraničí. To má na tuto nukleární rodinu tendenční vliv co se týče každodenního života a chybějící vzájemné interakce. Nejznatelnější je pro *Ego* ztráta obou bratrů žijících ve Velké Británii. Téměř každý den jsou v kontaktu a to prostřednictvím internetové sítě a *peer to peer* programů, v jejich případě *Skypu*. Jedná se o nejdostupnější možnost audiovizuálního propojení obou rodin navzájem.

Orientační rodina Věry (*Ega*) je složená ze dvou bratrů a otce (vdovec). Oba bratři žijí v Anglii v blízkém sousedství. S rodinou jsou v kontaktu téměř denně a to převážně audio-vizuální online cestou – např. *Skype*. V komunikaci kladou důraz na vzájemnou interakci, která je s přihlédnutím k vizuálnímu kontaktu intenzivnější. V současné době mezi příbuznými probíhají diskuze o návratu bratrů zpět do České republiky. Každý z bratrů má dvě děti, které od dětství vyrůstají mimo Českou republiku. V případě staršího bratra Jana byl odchod do cizí země ovlivněn sociálním prostředím, setkal se zde s větší mírou diskriminace, což mu zároveň znemožňovalo rovné příležitosti na trhu práce. V rámci orientační rodiny – respektive i rodiny širší je to jediný případ, ve kterém by byl člen rodiny dohnán ke změně bydliště nebo nějak postihnutý diskriminací ze strany majoritní společnosti. Mladší bratr před odjezdem

do Velké Británie žil cca 3 roky v Kanadě, důvodem byly vlastní pohnutky a tendence poznávat svět a vymanit se ze stereotypního prostředí co se týče vztahů mezi cikánskými/cigánskými skupinami a majoritní společností.

Mezi Egem a oběma jejími bratry panuje dlouholetá diskuze o návratu do České republiky. Na jedné straně je to naprosto neúnosná situace narušených rodinných vazeb a znemožnění existence v rámci části příbuzenské skupiny na úrovni každodennosti a na druhé straně se je patrná míra pochyb o stejné možnosti finančního zajištění nukleárních rodin ze stran bratrů. Výsledný jednoznačný konsensuální závěr z celé situace nevyplýval, rodiny bratrů a Věry (*Ega*) se tak potýkají místy s bezvýchodnou situací, jejíž oba závěry (přestěhování bratrů do České republiky nebo setrvání ve Velké Británii) nejsou nejšťastnější pro nikoho.

Partnerova (*H*) orientační rodina je složená z matky (vdova) a tří sourozenců – dvou sester a jednoho bratra. Pouze bratr žije v ČR, ve vzdálenosti do 50 km (Mělník). Jedna ze sester žije se svou prokreační rodinou v Belgii a druhá sestra žije se svojí prokreační rodinou v Kanadě. V průběhu terénního výzkumu jsem se nesetkal s více informacemi o rodině partnera Věry (*Ega*), předpokládám ze dvou důvodů – první důvod je ten, že jsem primárně jako s důvěrným informátorem jednal s Věrou (*Ego*) a za druhé odlukou od svých bratrů pociťuje intenzivněji než manžel odluku od svých sourozenců a jejich rodin, čímž chci poznamenat, že manžel⁵ Věry si buď dokázal absentující vztahy s rodinou nahradit v rámci lokálních příbuzenských sítí, přátel, afinních příbuzných nebo se o tom pouze nezmiňoval a jeho pocity ohledně odloučení jsou stejné jako manželčiny.

⁵ Používám výraz manžel i partner a to nikoliv jako popis rozdílného typu vztahu, ale jednotně jako výraz pro sezdaný pár, ač oficiálně sezdaní nejsou.

Rodina je nejčastěji v interakci s afinními příbuznými, tedy s prokreační rodinou syna bratra partnerova otce (bratrance) a s prokreační rodinou bratra manželky bratra partnerova otce. Žijí v České republice do vzdálenosti 50 km (Velvary). Jejich vzájemná komunikace je prostřednictvím telefonních hovorů téměř každodenní a na osobní setkání dorazí minimálně jednou týdně. V případě rodiny bratrance, která bydlí ve stejné části hlavního města, je osobní kontakt každodenní. Nejmladší dcera informátorů navštěvuje stejnou třídu na základní škole s dcerou bratrance, o to intenzivnější kontakt spolu mají i obě rodiny. Do genealogického grafu jsem je nezaznamenal a věnoval jsem se širšímu příbuzenství v kontextu sourozenců (s jejich prokreačními rodinami) informátorů (manželů) a jejich rodičů.

3 EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část této práce je opřena o výsledky získané terénním výzkumem prostřednictvím neformálních a polostrukturovaných rozhovorů doplněných poznámkami z terénního deníku.

3.1 Teoretické koncepty konfrontované výpověďmi informátorů

V rámci cikánských/cigánských skupin působících v České a Slovenské republice, zejména pak opozičních skupin olašských Romů a Rumungro, vymezují informátoři své postavení vůči olašským Romům. Informátoři neaspírají na to zasazovat se do pozice „pravých“ Cikánů/Cigánů v rámci své skupiny, ale jsou srozuměni s názory olašských Romů a přijímají svou podřadnější úlohu. Typickým znakem pro cikánské/cigánské skupiny je převládající pocit svrchovanosti vlastní skupiny nad ostatními skupinami, jako exkluzivními nositeli „pravé cikánské/cigánské identity“, čemuž odporuje sdělení informátorů [Jakoubek, Budilová 2009: 113].

„(...) voni jsou...my jim říkáme Vlachové a oni nám říkaj Rumunges, (...) oni jsou jakoby víc, my jsme ta druhá vrstva.“
(Štěpán)

„My jsme pro ně jakoby ...já nevím...taková druhá cenová skupina (smích), ale je pravda, že my se za ně jakoby stydíme, protože nevědí co je to práce.“ (Věra_1)

„(...)ano to je pravda...práce to jako vůbec, chlapi jsou už vod dětství v důchodu...a ženy na ně kradou.“ (Štěpán)

Olašští Romové vůči, kterým informátoři implicitně vymezují hranice své cikánské/cigánské skupiny Rumungro, se považují za jediné „pravé“ Cikány/Cigány pohrdající Cikány/Cigány Rumungro – maďarskými. Ženy

mají své specifické postavení v rámci skupiny olašských Romů – jsou na nižší úrovni ve společenském i rodinném životě než muž, obecně je jimi opovrhováno [Jakoubek, Budilová 2009 : 159].

„(...) žena tam je otrok, chlap vlastně jenom sedí (...) holky jako cigáni – Rumungové, normálně nosej džíny, kraťasy a oni to neznaj, oni maj dlouhý kytičkovaný hodně pestrý sukně, šátky ... vlasy nemaj rozpuštěný, se vlastně nesměj upravovat (...), ale dneska už se to vyrovnává, už chtěj bejt jako my...“ (Štěpán)

S cikánskou/cigánskou etnicitou se pojí terminologie označující obecně člena cikánské/cigánské skupiny. Na území České republiky je rozšířen název Rom, který spíše než etnickou příslušnost označuje politickou korektnost.

„(...)řikam ted' už je to na lídech, ale mě třeba vadí, když mi někdo říká Romka nebo...já osobně o sobě mluvím...ne jako Romce, ale Cigánce (...) vždycky jsme byli Cigáni (...) a Cigánama zůstaneme..a že si nějakej blbec vymyslel název pro nás Rom, tak si tak začínaj říkat.“ (Věra_1)

„(...) my jsme cigáni, jenom ty co si o sobě trošičku myslej, tak jsou Rómové.“ (Štěpán)

Jinakost, která odlišuje cikánské/cigánské skupiny od sebe navzájem a přisuzuje jim přídomek etnické nikoliv národnostní identity, a která bývá jedním ze špatně aplikovaných determinantů aspirujících o začlenění Cikánů/Cigánů jako národa [Jakoubek 2008 : 13], je jazyk na úrovni různých dialektů.

„(...) když jsem vás tak poslouchal (myšleno autora a Věru_1), tak originál – romština - je olašská! Protože naše...protože...olašskou...olašským jazykem se domluvíte po celým svete – mezi Romama.“ (Štěpán)

„(...) hm...hmm...jsou to jiný slova, to už člověk pozná jenom podle písniček, protože se s nima nestýkáme, ale jejich písničky posloucháme ...jsou písničky, který prostě...jsou dvě tři slova z té písničky, jinak nerozumíme jako.“ (Věra_1)

„Ale zase tou naší řečí se dorozumíme jako, když se potkáme někde...já nevím...v Jugoslávii...já nevím, kdekoli. My jsme potkali v Chorvatsku...Chorvatsko to bylo nebo Itálie(?) a dorozumněli jsme se.“ (Věra_1)

Terminologicky bylo objasněno, jak vypadá označení Cikánů/Cigánů. Opačný případ je, jak Cikáni/Cigáni označují necikány. Existuje výraz pro *outsidera* stojícího mimo cikánské/cigánské skupiny - *gádžo*. V České republice je tímto označením míněn především Čech - tedy etnický Čech, majoritní obyvatel České republiky.

„(...) většinou Čech no...já neřikám...“ (Věra_1)

„(...) to je zase vo tom typu toho cigána, že jo, pokud' je na nějaký úrovni tak neřekne jen tak gádžo.“ (Věra_2)

„(...) no jasně tak vono na tom nic není, ale člověk to neřiká už jenom proto, že mu to přijde špatný...tak to neřekne.“ (Věra_1)

„(...) já když jsem vzteklá nebo něco tak radši řeknu chraploun...smích...i když to s tím nemá nic společného...(smích)“ (Věra_1)

Základem příbuzenské skupiny je nukleární rodina, ta je chápána jako soužití dvou lidí s nejméně jedním potomkem. Soužití s partnerem pak může a nemusí mít formální podobu. Pravidla týkající se sňatku a podoby manželství můžou implicitně podléhat konkrétní cikánské/cigánské skupině.

*„...u nich to bylo ještě takový, že jste spolu tak bude svatba...je starší, je jí 41, to ještě tenkrát táta řekl bude svatba a byla...a já jsem mladší...my už jsme nějak nechtěli jako(...)dřív se ještě jako rodiče neptali těch mladejch, prostě se sešli spolu a řekli bude svatba a ty věci se zařizovali...a pak to nějak přestalo fungovat.“
(Věra_1)*

*„(...) mangavipen, to jsou, že jo námluvy...ale to my už taky nemáme...se chodí žádat o ruku (...) sešlost, celá rodina...vlastně ten mladej zas se svojí rodinou jedou za tou holkou do bytu (...)a to já jsem ještě měla...jo to ještě my jsme měli s tátou...zásnuby.“
(Věra_1)*

Příbuzenský kruh kolem nukleární rodiny tvoří širší příbuzenstvo včetně afinního, které stojí na rovině pokrevního. Reálně se jedná o lokální příbuzenské skupiny, které jsou v pravidelné interakci se zmíněnou nukleární rodinou. Lokální příbuzenská skupina je složena ze sourozenců a jejich potomků, v některých případech i rodičů. V konkrétním případě rodiny informátora je lokální příbuzenská skupina tvořena jen afinními příbuznými nebo blízkými přáteli, které považují za příbuzné – rodinu (strýc, teta). Tento fenomén je zapříčiněn migračním odlivem blízkých příbuzných (sourozenců).

„(...) u nás je to víc známejch mimo rodinu, ale jako já znám spoustu lidí, který jenom s rodinou, ale u nás je to tím, že mi tady tu rodinu nemám, my nemáme na výběr.“ (Věra_1)

„(...) no právě jim se tam líbí...mě se tam teda nelíbí, já sem tam byla na dovolený,...jim se tam líbí, ale co jim vadí, že jsem daleko od sebe, ale vlastně je takhle domu to abychom byli spolu...nakonec přijedou...my neumíme takhle žít.“ (Věra_1)

„To je tam drží ty platy, to co já mám za měsíc to oni maj za tejdén...“(Věra_1)

Situace jako svatba, vartování nebo křest jsou pro cikánskou/cigánskou rodinu významnou událostí - nejen že dochází k sociální interakci s širším příbuzenstvem, ale i k upevňování etnické identity.

„(...) pohřeb to je to samý, tam je lidí...to vy právě nemáte a my jo..my vlastně od toho dne až do dne pohřbu, jakoby my tomu říkáme vartování...a to se vlastně každé večer sejde zase celá rodina...každé...měl by tam být každý, kdo zná toho člověka. No a vlastně se sedí od té doby co se setmí až do půlnoci a my jsme třeba měli třeba všechny, máma měla tři místnosti, vlastně 2+1a všechny tři místnosti byli zaplavený lidma...celej tejden...a takhle je to při všom (...) nejhorší je že tam přijdou cizí lidi a vy je nemůžete vyhodit...“ (Věra_1)

„(...) my teď máme jít voba na svatbu a tam se má sejít tři sta lidí ...a to je právě to máma, táta, jejich sourozenci, jejich sourozenci, děti dětí...no strašný...“ (Věra_1)

„(...) no dyť můj brácha...jako rodičům? Jo to se taky dělávalo, musí si jí koupit. Dělávalo se to tak, že ten ženich si pro ní přišel do bytu k její mámě a no a museli tam být tři holky oblečený za nevěstu... bracha ... jako rodičům? Jo tak to se taky a on jí musel poznat, a když ji nepoznal tak si jí musel potom koupit“. (Věra_1)

Cikáni/Cigáni jsou duchovně založení. Ve smyslu náboženství i posmrtného života. Křest je jedním z nesporných důkazů o jejich duchovní nátuře. Nelze si představit, že by narozené dítě nebylo pokřtěno. Křest slouží k upevnění vztahů dítěte – utužení svazku s kmotrou, kmotrem a navázáním tak nového afinního vztahu.

*„Neříkala jsem ti o tom, když se narodí miminko a hodně brečí?“
Ne jo? To je, ale všechno o těch tradicích, že když se, že když se narodí miminko a každé se na něj chodí koukat a pak ono, když hodně brečí, tak se u nás říká, že šlo z očí. To znamená, že se na něj někdo upřeně podíval z dospělých, musí se pak...se mu musí*

udělat nějaký kouzlo, nějaký čáry a o no přestane...se dává voda a pálej se sirky a ten kdo to umí u toho něco říká.“ (Věra_1)

„(...) a vlastně, když se narodí, to jak jsem říkala, aby nešlo z očí, tak se mu dá červená mašlička na ručičku a nůž pod ...a měl by mít rozsvícenou lampičku celou noc, než bude pokřtěný...maximálně do třech měsíců“. (Štěpán)

„(...) ono to má takový svoje kouzlo...“ (Štěpán)

Narušený prostor mezi rodinou informátorů a jejich sourozenci kompenzují pomocí každodenní vzdálené komunikace prostřednictvím *peer to peer* programů. Nejedná se jen o absenci příbuzných žijících v zahraničích na rodinných oslavách a sešlostech, ale i o každodenní interakci v prostředí běžného života.

„Nemá to takovou atmosféru, hlavně to člověka pak už ani nebaví... ale to je u všech, když si člověk vypije nebo něco...a to já jsme třeba taková, že ani nemusím, ale sedím a rozhlídnu se a nikoho, tak mě to přijde líto a nebaví mě to, protože mě to přijde líto a nebaví mě to , protože tím, že my jsme na sebe hodně uplý, tak mě ty lidi chybí denně...to je prostě...to není denní záležitost...a to nejen když se něco slaví...a to nejsou jenom Vánoce...“ (Věra_1)

Důležitým faktorem udržení etnické identity v prostředí širší rodiny je například dodržování ritualizovaného svátku (Vánoc). Absencí členů rodiny dochází pozvolna k upouštění od tradic pod vlivem stesku a následné pochmurné nálady, je zde nízká šance návratu k opětovné tradiční oslavě. Vše je umocněno malým počtem členů rodiny, kteří se sešli – vlivem odloučení prostorového.

„Hlava rodiny na Štědrej den – musí to bejt hlava rodiny toho bytu, kde se to slaví...tak má chleba – celej bochník chleba, vevnitř se udělá důlek veprostřed a tam se dá česnek a svíčka a sůl, tu svíčku zapálí a my už vlastně sedíme všichni u stolu a on přijde a

popřeje nám (cigánsky) jakoby já nevím – dobrý večer rád bych vám chtěl popřát hodně zdraví štěstí a tak (...)

Na otázku zda by bylo možné vrátit integritu rodiny do původního stavu návratem bratrů z Velké Británie, se nakonec rodina shodla, že by rádi, ale nechtějí jim tím uškodit. Konkrétně důvodem migrace jednoho z bratrů (druhý bratr se cca po roce migroval za ním) do Velké Británie byla vidina ekonomické prosperity jeho prokreační rodiny – lepší možnosti finančního zabezpečení a důležitou roli hrál i sociální kontext, kdy byl bratr diskriminován. Migrací do jiné země chtěl poskytnout rodině bezpečnější zázemí v rámci vzdělání dětí nebo obecně sociálního prostředí. To jsou důvody, které stojí v otázce návratu v přímé opozici vůči silným sociálním vazbám s širší rodinou žijící v České republice. Návratem by byli nuceni žít v prostředí, ve které nemají důvěru. Tento případ potvrzuje teorie o migraci Cikánů/Cigánů ne jako jednotlivců, ale příbuzensky spjatých nukleárních rodin.

„(...) to je tam drží, že ty platy jsou vopravu to co tady ne, mají za týden to co já za měsíc... Věra_1

Strategie širší rodiny, týkající se udržení vzájemné pospolitosti spočívali i v možnosti odcestování sestry Věry (*Ega*) s nukleární rodinou k bratrům do Velké Británie. Vzhledem k několikaletému pobytu v cizí zemi a získáním určitých kontaktů měla teoreticky rodina Věry (*Ega*) vhodné zázemí pro přistěhování do země.

„Mně se tam nelíbí, já sem tam za nima byla na dovolený a já bych tam asi žít nedokázala, ale jim se tam líbí, oni (bratři) jsou spokojený, ale co jim vadí je vlastně to – že jsme tak daleko od sebe, že vlastně je táhne domu to, abysme byli spolu.“ Věra_1

„(...) nakonec přijedou...my to neumíme jako...to je fakt u nás, my takhle žít neumíme, málokdo to vydrží (...) já si myslím, že

ten mladší přijde určitě, jsme spolu byli víc, než s tím starším, ten už zkoušel Kanadu, jenomže to taky, přitáhlo ho domu, protože jsme byli až moc daleko(...) oni v Anglii bydlej vedle sebe a choděj spolu do práce.“ Věra_1

„(...) já jsme tam jela vlastně, tady jsme neměla nikoho, máma mi umřela takže jsem odjela za nima, a i přestože jsme byla s nima, tak jsem to nevydržela, ale už zase kvůli svým dětem, protože ty byli zvyklý tady (ČR).“ Věra_1

3.2 Souhrn komparačních pokusů

Vzájemná odluka transformuje jejich tradiční způsob života - například průběh oslav apod. Absencí části příbuzenstva pozbývá událost, jakožto místo vzájemné interakce smysl, jak je řečeno samotnými informátory, nutně se nemusí jednat o oslavu nebo slavností příležitost, ale o každodenní realitu. Vliv to má nejen na, v tomto případě nukleární rodinu Věry (*Ega*) a sourozence, ale i širší příbuzenstvo, protože v případě, že se například oslava nekoná, znemožňuje to setkání i zbytku rodiny.

Narušený prostor kompenzují každodenní interaktivní komunikací prostřednictvím internetu. Tím eliminují ztrátu vzájemného povědomí o sobě samých a udržují příbuzenské vztahy na aktivní úrovni. Vzájemně nesdílený prostor mění podobu rodiny do té míry, že obsahem lokální příbuzenské skupiny se stává afinní příbuzenstvo nebo dokonce blízcí přátelé.

V případě vzájemného setkávání místo dopředu předurčuje počet rodinných příslušníků, který obvykle bývá od cca 6 – 15 lidí. Záleží na generačním uskupení takového setkání, které se většinou odehrává

v soukromém prostoru rodiny – byt nebo naopak na veřejném neutrálním prostoru, kde nejsou žádné hranice, které by členům sešlosti udávali přídomek *outsiderů*. Podle informátorů primárně záleží na důvodu setkání, počtu lidí a momentální emoční stránce, která udává směr a místo vzájemného střetnutí. Obecně bych shrnul, že jsou ze stran rodiny ignorovány urbánní privatizované prostory a raději se uchýlí k vlastnímu pronájmu z důvodu oslav nebo využijí vlastní byt.

Cikánská//cigánská rodina ve městě je více individualizovaná s ohlednutím na cikánskou/cigánskou osadu, ke které se informátoři stavěli negativně jako k odlišnému a nepoznanému světu. Klíčová informátorka během rozhovorů několikrát zmínila tendenční fenomén ubývání tradičního cikánského/cigánského života mírou vlivu hodnot majoritní kultury, tempem doby a prostorem města. Rodina je benevolentnější k jejím členům, ale i přesto stále semknutá a tvoří uzavřenou skupinu, jejíž členství je stále exkluzivní a podléhá pravidlům.

Klíčová informátorka by si přála návrat sourozenců, ač si sama uvědomuje, že by to pro ně z finančních či jiných důvodů nebylo výhodné. Tato ambivalentní situace má dopad na celou rodinu, protože může do budoucna změnit zcela její podobu.

4 ZÁVĚR

Základním bodem této práce je podoba cikánské/cigánské rodiny a širšího příbuzenstva s důrazem na sdílení společného prostoru a vzájemnou komunikaci. Výzkumné otázky charakterizující tuto práci zní: jaká je podoba cikánské/cigánské rodiny v současném urbánním prostředí, jakou roli ve funkci rodiny a její transformaci hraje narušený prostor?

Vybral jsem si terénní výzkum jako metodu kvalitativního šetření. Výsledky vznikly na základě komparace analyzovaných rozhovorů s teoretickým podkladem a to v průběhu období od října 2014 do března 2015. Analýza měla podobu otevřeného kódování. Informátoři byli členy jedné nukleární rodiny, jeden ze členů byl informátor klíčový. Během výzkumu vznikl s pomocí informátorů genealogický graf konkrétní příbuzenské skupiny.

Pozorované výsledky v rámci narušeného prostoru městským životem a současným fenoménem migrací vykazovaly určitou transformaci rodiny skrze sdílenou identitu. Sdílená identita je základní esencí cikánské/cigánské rodiny obsažené v každodenním životě nebo slavnostních setkáních. Lokální příbuzenské skupiny jsou vlivem odlivu pokrevních příbuzných tvořeni (nahrazení) nepokrevními – afinními příbuznými. Obecně cikánská/cigánská rodina má v současnosti účinný nástroj, kterým kompenzuje narušený prostor a udržuje vzájemnou interakci na dálku – je jím internet a jeho spektrum služeb.

Resumé

The topic of the present thesis is the form of the Gypsy family and kinship and is specifically concerns shared space and communication. The research questions asked are: What is the form of the Gypsy family in the current urban environment, and what role in the function of the family and its transformation is played by disrupted space?

The research was conducted as fieldwork. The data constructed within semi-structured interviews were analysed and discussed in comparison with the theoretical and conceptual framework.

The results show that the kinship structure is transformed through shared identity and current migration within a disrupted urban space. Shared identity is an essential characteristic of the Gypsy family, which is contained in everyday life and ceremonial gatherings. As a consequence of migration of consanguines, local kinship groups are formed by affines. In general, the Gypsy family employs a scale of efficient instruments (internet services, video chat applications etc.) to compensate for the disrupted space and to maintain long-distance interactions.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BARŠOVÁ, Andrea. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: *Romové ve městě*. Socioklub. Praha, 2002. edited by P. Víšek.

BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Dryada, 2007. 207 s. ISBN 978-80-87025-11-6.

BUDILOVÁ, Lenka. *Rodina, manželství a příbuzenství u cikánských skupin...* Přehledová studie 09/05 [online]. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu Katedry antropologických a historických věd FF ZČU, 2009. [cit. 10.4.2015] Dostupné z: <http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/318_budilova_rodina_manzelstvi_pribuzenstvi.pdf>

BUDILOVÁ, Lenka. *Studium příbuzenství v antropologickém kontextu* [online]. Přehledová studie 07/01. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu Katedry antropologických a historických věd FF ZČU, 2007. [cit. 10.4.2015] Dostupné z: <http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/152_152_lenka_budilova_studium_pribuzenstvi_v_kontextu_socialni_antropologie.pdf>

COPANS, Jean. *Základy antropologie a etnologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 124 s. ISBN 80-7178-385-4.

Člověk v tísní. *Dobrovolníkův průvodce doučováním*. Praha: Programy sociální interakce, Člověk v tísní, o.p.s. 2014. ISBN 978-80-87456-54-5. [online]. [cit. 11.4.2015] Dostupné z: <http://www.clovekvtsni.cz/uploads/file/1425643821-pruvodce%20dobrovoln%C3%ADka_oprava_nahled.pdf>

- DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, 199 s. ISBN 80-7067-395-8.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- FRASER, Angus M. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 374 s. Dějiny národů (NLN, Nakladatelství Lidové noviny). ISBN 80-7106-212-x.
- GENNEP, Arnold van. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 9788071061786.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HIRSCH, Eric. *The anthropology of landscape: perspectives on place and space*. Oxford: Clarendon, 1995. ISBN 0-19-828010-6.
- HOLÝ, Ladislav. *Anthropological perspectives on kinship*. 1st ed. 1996, repr. London.
- HROCH, Miroslav. Význam měst při formování národních hnutí a novodobých národů. In: *Úvod do urbánní antropologie*. [online]. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2012, 1 CD-ROM. [cit. 20.4.2015]. Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/FHS-543-version1-ucebnicemesto2.pdf>.
- HÚBSCHMANNOVÁ, Milena. Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. In: *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha : Socioklub, 1999. s. 115-136. ISBN 80-902260-7-8.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Romové – subetnické skupiny*. In: rombase.uni-graz.at [online]. ROMBASE - Didactically edited information on Roma, ROMBASE © by Hübschmannová, Milena, January 2002b [cit. 12.4.2015]. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/>.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Ungrika Roma (Ungrika Roma / Maďarští Romové)*. In: rombase.uni-graz.at [online]. ROMBASE - Didactically edited information on Roma, ROMBASE © by Hübschmannová, Milena, January 2002a [cit. 12.4.2015]. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/>.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Vartování (Bdění u mrtvého)*. In: rombase.uni-graz.at [online]. ROMBASE - Didactically edited information on Roma, ROMBASE © by Hübschmannová, Milena, January 2002c [cit. 12.4.2015]. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/>.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Boňa (křtiny)*. In: rombase.uni-graz.at [online]. ROMBASE - Didactically edited information on Roma, ROMBASE © by Hübschmannová, Milena, January 2002c [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/>.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Mangavipen (Zásnuby)*. In: rombase.uni-graz.at [online]. ROMBASE - Didactically edited information on Roma, ROMBASE © by Hübschmannová, Milena, January 2002d [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/>.

JAKOUBEK, Marek, BUDILOVÁ, Lenka. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 359 s. Etnologická řada. ISBN 978-80-7325-178-9.

- JAKOUBEK, Marek, BUDILOVÁ, Lenka. *Romové a cikáni - neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. 1. vyd. Voznice: Leda, 2008. 342 s. ISBN 978-80-7335-119-9.
- JAKOUBEK, Marek. *Cikáni a etnicita*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 403 s. ISBN 978-80-7387-105-5.
- JAKOUBEK, Marek. *Konec nejednoho mýtu*. Praha: Socioklub, 2004. [online]. [cit. 12.4.2015]Dostupné z: <<http://www.ncss.cz/files/jakoubekdef-times.pdf>>
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 161 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.
- MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Překlad Hana Červinková. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004, 268 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-25-3.
- SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 402 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-019-3.
- STEINER, Jakub. *Ekonomie sociálního vyloučení*. In: *Romové: kulturologické etudy*. 2004. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- VÁVRA, J. (2010): *Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa*. [online]. *Geografie*, 115, č. 4, s. 461–478. [cit. 20.4.2015]. Dostupné z: <http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2010/12/g10-4-6vavra.pdf>

6 PŘÍLOHY

6.1 Tabulky informátorů nukleárních rodin širšího příbuzenstva

Tabulka 1: Přehled informátorů nukleární rodiny

Pseudonym	Příbuzenský typ v rodině	Věk	Úloha ve výzkumu
Věra_1	<i>Ego</i>	38	klíčový informátor
Štěpán	manžel (partner)	40	Informátor
Věra_2	dcera	19	informátor

Tabulka 2: Přehled sezdaných a nesezdaných párů nukleárních rodin

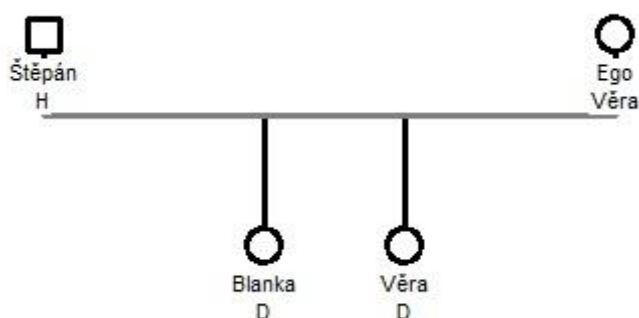
ID	pár	stav	počet dětí
NR_1	Štěpán (<i>HF</i>) a Anežka (<i>HM</i>)	sezdaní/ovdovělí	4
NR_2	Jan (<i>F</i>) a Marika (<i>M</i>)	sezdaní/ovdovělí	3
NR_3	Jan (<i>B</i>) a Alena (<i>BW</i>)	sezdaní	2
NR_4	Oldřich (<i>B</i>) a Karolína (<i>BW</i>)	nesezdaní	2
NR_5	Ego a Štěpán (<i>H</i>)	nesezdaní	2
NR_6	Lenka (<i>HZ</i>) a Michal (<i>HZH</i>)	nesezdaní	3
NR_7	Petra (<i>HZ</i>) a Jiří (<i>HZH</i>)	sezdaní	7
NR_8	Rostislav (<i>HB</i>) a Karolína (<i>HBD</i>)	nesezdaní	2

Tabulka 3: Lokality bydliště jednotlivých nukleárních rodin

Rodina	Lokalita bydliště	Délka pobytu (vzhledem k roku 2015)	Četnost komunikace s rodinou informátorů
NR_1	Praha -ČR	-	-
NR_2	Praha -ČR	-	-
NR_3	Velká Británie	4	Denně (Skype)
NR_4	Velká Británie	2	Denně (Skype)
NR_6	Belgie	4	1 během 2 týdnů (Skype)
NR_7	Kanada	6	1 během 2 měsíců (Skype)
NR_8	Mělník -ČR	-	Denně (osobní setkání a telefonování)

6.2 Genealogické grafy

Graf 1: Genealogický graf nukleární rodiny informátorů

Graf 2: Genealogický graf širšího příbuzenstva

